

УДК 347.1

Олег Вікторович Басай

доктор юридичних наук, доцент
голова Київського окружного
адміністративного суду

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Загальні засади цивільного законодавства є його основоположними нормами загального характеру, які мають важливе значення для всієї цивілістичної науки та практики. Тобто, вони є вихідними положеннями при регулюванні цивільних відносин, вимогами, які ставляться до практичного забезпечення правового статусу усіх учасників цивільних відносин. Їхнє значення полягає в тому, що вони формують усю галузь цивільного права, визначають зміст цивільно-правових норм, галузеві особливості правового регулювання, сприяють однорідності розуміння суті цивільно-правових норм, їх єдиному застосуванню та вимагають глибокого усвідомлення.

Проведення сучасних соціально-економічних та політико-правових реформ також свідчить про актуальність дослідження цього питання хоча б тому, що вони дещо змінюють розуміння суті загальних засад цивільного законодавства як в Україні, так і в Російській Федерації. Така ситуація свідчить про безумовну доцільність дослідження даної правової категорії.

Загальні засади цивільного законодавства досліджувалися в радянський період та продовжують досліджуватися в даний час. Питання загальних засад цивільного законодавства України та Російської Федерації досліджували такі вчені-цивілісти: Н.П. Асланян, Н.Ю. Голубєва, О.Г. Комісарова, А.В. Луць, О.А. Кузнєцова, В.П. Паліюк, Г.В. Свєрдлик, Є.О. Харитонов, С.І. Шимон, Р.Б. Шишка та інші. Слід відзначити, що Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) та

Цивільний кодекс Російської Федерації (далі – ЦК РФ) в цілому однаково визначають загальні засади цивільного законодавства. Відмінності щодо загальних засад цивільного законодавства між ними мають більше фразеологічний характер, окремі засади відмінні ширшим чи вужчим їх змістом у зазначених кодексах. Тому слід зробити їх порівняльно-правовий аналіз та вказати відмінності між ними.

Перелік загальних засад цивільного законодавства України закріплений ст. 3 ЦК України «Загальні засади цивільного законодавства», відповідно до якої до них належать:

1) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини;

2) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом;

3) свобода договору;

4) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом;

5) судовий захист цивільного права та інтересу;

6) справедливість, добросовісність та розумність [1].

Загальні засади цивільного законодавства Російської Федерації передбачені ч. 1 ст. 1 ЦК РФ «Загальні засади цивільного законодавства», згідно з якою до них належать:

1) рівність учасників цивільних правовідносин;

2) недоторканість власності;

3) свобода договору;

4) недопустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини;

5) забезпечення безперешкодного здійснення цивільних прав;

6) забезпечення відновлення порушених прав, їх судовий захист.

На уточнення зазначених засад ч. 2 ст. 1 ЦК РФ визначає, що громадяни (фізичні особи) та юридичні особи набувають та здійснюють свої цивільні права за власною волею та на власний розсуд. Вони вільні у встановленні своїх прав і виконанні обов'язків на основі договору та у виборі будь-яких умов договору, які не суперечать законодавству. Цивільні права можуть бути обмежені на основі федерального закону і лише у тій мірі, в якій це необхідно з метою захисту основ

конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав та законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони країни та безпеки держави [2].

Товари, послуги та фінансові засоби вільно переміщуються по всій території Російської Федерації. Обмеження переміщення товарів та послуг можуть бути введені відповідно до федерального закону, якщо це необхідно для забезпечення безпеки, захисту життя та здоров'я людей, охорони природи та культурних цінностей (ч. 3 ст. 1 ЦК РФ) [2].

Очевидно, що загальні засади цивільного законодавства України та Російської Федерації практично тотожні. На перший погляд, їхня відмінність полягає у фразеологічному закріпленні їх назв та послідовності викладу. Проаналізуємо кожну з них.

1. Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини (ч. 1 ст. 3 ЦК України [1], ч. 1 ст. 1 ЦК РФ [2]). Ця засада означає вимогу забезпечення свободи особистості, можливість індивіда визначити тип і характер поведінки, своє місце в суспільстві, у системі цивільних відносин на власний розсуд. Відповідно до цього, ніхто, крім випадків, передбачених актами цивільного законодавства, не може свавільно втручатися у приватні справи (фізичної або юридичної особи). Зокрема, охороняється таємниця особистого життя, стану здоров'я тощо (ст. ст. 278, 286, 301, 306 ЦК України [1], ст. ст. 12, 151 ЦК РФ [2]).

2. Неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом (ч. 1 ст. 3 ЦК України) [1] (недоторканість власності (ч. 1 ст. 1 ЦК РФ) [2]) означає, що правова охорона власності забезпечується усім власникам, незалежно від її форм та видів. Власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном, які він здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Усім власникам забезпечуються рівні умови здійснення своїх прав, а держава не втручається у їх здійснення. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності чи обмежений у його здійсненні (ст. ст. 316, 317, 319, 321 ЦК України) [1].

Наведений принцип конкретизує конституційні положення. Зокрема, відповідно до ст. 13 Конституції України (далі - КУ), усі суб'єкти права

власності рівні перед законом, держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання. Відповідно до ч. 3 ст. 41 КУ, ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, право власності є непорушним [3].

Аналогічний зміст цієї засади закріплює законодавство Російської Федерації. Так, згідно ч. 2 ст. 6 та ч. 3 ст. 35 Конституції Російської Федерації, ніхто не може бути позбавлений свого майна, інакше як за рішенням суду, прийнятим на загальних підставах.

Аналогічно визначено ст. ст. 350-354 ЦК України, власник може бути позбавлений свого права, наприклад, у випадку реквізиції, конфіскації майна, та в інших випадках, передбачених кодексом. Це також відповідає положенням Конституції України, відповідно до якої, примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі, в порядку та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається в умовах воєнного чи надзвичайного стану (ч. 4 ст. 41) [1]. Згідно ч. 5 ст. 41 Конституції України, конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та в порядку, встановлених законом. Отже, випадки позбавлення власника його права безпосередньо визначені законом для запобігання можливих зловживань з боку владних органів [2].

Глава 15 ЦК РФ «Припинення права власності» з цього приводу передбачає випадки, коли за рішенням суду допускається примусове припинення права власності (ст. 235) [2]. Примусове вилучення у власника майна проводиться з виплатою відшкодування за рішенням суду, а при вчиненні злочину або іншого тяжкого правопорушення – безоплатно шляхом конфіскації (ст. 243) [2].

3. Свобода договору (ч. 1 ст. 3 ЦК України [1], ч. 1 ст. 1 ЦК РФ [2]) полягає у визнанні за суб'єктами цивільного права можливості укладати договори (або утриматися від їх укладення) і визначати їх зміст на свій розсуд відповідно до досягнутої з контрагентом домовленості. Свою конкретизацію цей принцип знаходить у ст. 626 ЦК України, відповідно

до якої сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог актів законодавства, звичаїв ділового оборону, вимог розумності та справедливості [1].

Принцип свободи договору встановлює свободу в договірних відносинах: свободу вибору контрагентів, свободу укладення договору певного виду, свободу при визначенні умов договору. Причому, сторони можуть укладати не тільки ті договори, які передбачені актами цивільного законодавства, а й договори, у яких містяться елементи різних договорів (змішані договори – ч. 2 ст. 628 ЦК України) [1].

Свобода договору може бути обмежена лише для захисту більш слабкої сторони або для захисту публічних інтересів. Наприклад, ст. 633 ЦК України закріплюється необхідність встановлення рівних умов для всіх споживачів у публічних договорах.

Свобода договору характеризується також ст. 424 ЦК РФ «Свобода договору» [2], проявом якої є наявність у ньому великої кількості диспозитивних норм, від яких сторони за домовленістю можуть відступати.

Однак свобода договору не виключає встановлення в окремих випадках обов'язку укласти договір. Наприклад, якщо він відноситься до числа публічних (ст. 246 ЦК РФ), а також при виконанні поставок і послуг для державних потреб (ст. 445 ЦК РФ). Згідно п. п. 1 і 2 ст. 445 ЦК РФ, обов'язок укласти договір може бути введений лише ЦК РФ чи іншими законами [2].

Деякі умови договорів можуть бути визначені для сторін обов'язковими (імперативними) нормами цивільного законодавства (ст. 422 ЦК РФ). Імперативний характер цивільно-правових норм може бути обумовлений як суспільними інтересами (п. 2 ст. 1 ЦК РФ), так і інтересами третіх осіб і недопустимістю випадків зловживання правом в усіх його формах (п. 1 ст. 10 ЦК РФ) [2]. Свобода договору в умовах ринку підпорядковується загальному правилу, згідно якого забороняється використовувати право в цілях обмеження конкуренції та зловживання домінуючим положенням на ринку (п. 1 ст. 10 ЦК РФ) [2].

4. Принцип свободи підприємницької діяльності (ч.1 ст. 3 ЦК

України) [1]. Відповідно до законодавства України, підприємництво може здійснюватися в будь-яких організаційних формах, передбачених законом.

При цьому, суб'єкти підприємницької діяльності мають право на власний розсуд приймати рішення і здійснювати будь-яку діяльність, що не суперечить законодавству, відповідно до потреб ринку зі збереженням комерційної таємниці тощо. Але при цьому у сфері підприємницької діяльності повинен бути встановлений баланс свободи суб'єктів такої діяльності і методів регулювання останньої з боку відповідних державних органів. Інакше кажучи, баланс дозволів і заборон з тим, щоб унеможливити не тільки необґрунтовані перевірки і безпідставне втручання у підприємницьку діяльність органів державної влади, а й унеможливити утворення монопольного становища будь-якого з суб'єктів вказаної діяльності, не допустити обмеження конкуренції, що може негативно вплинути на інтереси споживачів і суспільства в цілому. В російському законодавстві цей принцип окремо не виділений, тому що згідно ЦК РФ він становить частину принципу неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини та виражається у закріпленні можливості самостійного вибору підприємницької діяльності, яка здійснюється на ризик її суб'єктів [2].

5. Засада судового захисту цивільного права та інтересу (ч. 1 ст. 3 ЦК України) [1] (забезпечення відновлення порушених прав, їх судовий захист (ч. 1 ст. 1 ЦК РФ) [2]. В Україні ця засада ґрунтується, передусім, на положенні Конституції України, згідно з яким правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, юрисдикція яких поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (ст. 124 Конституції України) [3]. При цьому судовий захист можливий як щодо тих цивільних прав, що прямо вказані у ЦК України, так і відносно тих, що впливають з норм Конституції України чи іншого закону (Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 1 листопада 1996 р. № 9) [5]. Судам підвідомчі усі спори про захист прав і свобод фізичних осіб. Суд не має право відмовити особі в прийнятті позовної заяви або скарги, наприклад, на тій підставі, що його вимоги можуть бути захищені в іншому порядку. Проте, реалізація

принципу судового захисту цивільного права та інтересу не означає встановлення вимоги звернення за захистом виключно до суду. Так, згідно зі ст. 17-19 ЦК України захист цивільних прав та інтересів може здійснюватися органами державної влади, органами місцевого самоврядування, нотаріусом, а також власними силами у порядку самозахисту. Спір про порушене цивільне право може бути вирішений також третейськими судами, які створюються за домовленістю суб'єктів відповідних цивільних відносин [1].

Так само за законодавством Російської Федерації забезпечення відновлення порушених прав досягається за допомогою різних способів їх захисту, які закріплені ст. 12 ЦК РФ [2]. Серед таких засобів визнання права, присудження до виконання обов'язків в натурі, відшкодування завданих збитків тощо. Цивільне законодавство вимагає відновлення порушених прав в натурі (ст. 396, 1082 ЦК РФ), однак, якщо це виявляється неможливим, воно зобов'язує боржника відшкодувати завдані збитки (ст. 15, 393 ЦК РФ), в тому числі моральні (ст. 151 ЦК РФ), що має забезпечувати відновлення прав потерпілого [2].

Більшість засобів захисту цивільних прав застосовуються в силу вказівок закону і для їх використання не потрібно угоди сторін. Однак цивільному праву відомі й такі способи відновлення порушених прав, які застосовуються зазвичай при наявності взаємної домовленості (застава, неустойка, порука, завдаток) і регламентуються нормами гл. 23 ЦК РФ. У цих випадках сторони самі визначають форму обраного ними забезпечення і його сумову чи інше вираження [2].

З метою забезпечення відновлення порушених прав використовується також інститут майнового і особистого страхування (гл. 48 ЦК РФ), яке може бути засноване на вимогах закону або ж умовах укладеного сторонами договору страхування. У цьому останньому випадку обсяг захисту (розмір страхового відшкодування) визначає страхувальник [2].

ЦК РФ передбачає також ряд заходів забезпечувального характеру, спрямованих на захист грошових зобов'язань, схильних несприятливого впливу інфляційних процесів. Згідно ст. 317 ЦК РФ допускається вираз

еквівалента рублевого грошового зобов'язання в іноземній валюті або умовних грошових одиницях, а за п. 3 ст. 343 ЦК РФ, відшкодування збитків провадиться виходячи з цін, що існують у день винесення рішення [2].

Судовий захист цивільних прав надається громадянам та юридичним особам в якості універсального способу захисту їх прав, що забезпечує незалежність винесених по спорах рішень і гласність розгляду, а також дозволяє громадянам та юридичним особам залучати для захисту своїх інтересів адвокатів. У тих випадках, коли захист цивільних прав здійснюється в адміністративному порядку, винесене рішення може бути оскаржене до суду, рішення якого є обов'язковим (п. 2 ст. 11 ЦК РФ) [2].

6. Засада справедливості, добросовісності та розумності (ч. 1 ст. 3ЦК України) [1]. Ця засада окремо не передбачена ЦК РФ, однак є зрозумілою з інших засад цивільного законодавства. Вимога справедливості, добросовісності та розумності цивільного законодавства практично виражається у встановленні його нормами рівних умов для участі усіх осіб у цивільних відносинах; закріпленні можливості адекватного захисту порушеного цивільного права або інтересу; поєднання створення норм, спрямованих на забезпечення реалізації цивільного права, з врахуванням прав та інтересів інших осіб, моралі суспільства тощо [6, с. 10-11].

На думку Т. Фулей, принцип справедливості означає визначення нормою права обсягу, меж здійснення та захисту цивільних прав і обов'язків особи адекватно її ставленню до вимог правових норм. При цьому елементами змісту принципу справедливості є еквівалентність в обміні, виконання взятих перед контрагентом зобов'язань, відшкодування шкоди за

наявності вини заподіювача, утримання від посягань на чуже надбання, повернення майна власникові, відповідність юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню [7, с. 26].

Добросовісність означає прагнення сумлінно захистити цивільні права та забезпечити виконання цивільних обов'язків. З давніх часів вона застосовується при вирішенні в'їдникаційного позову [8, с. 43].

Розумність – це зважене вирішення питань регулювання цивільних

відносин з урахуванням інтересів усіх учасників, а також інтересів громади (публічного інтересу). Розумність у цивільному праві України має відношення лише до строку (терміну виконання певних дій) [9, с. 20].

В ЦК РФ окремо закріплена ще одна засада - забезпечення безперешкодного здійснення цивільних прав (ч. 1 ст. 1) [2]. Безперешкодне здійснення цивільних прав ґрунтується на положеннях ч. 1 ст. 34 Конституції РФ, згідно з якою кожен має право на вільне використання своїх здібностей і майна для підприємницької та іншої не забороненої законом економічної діяльності, а також ч. 1 ст. 44 Конституції РФ, в силу якої кожному гарантується свобода літературної, художньої, наукової, технічної та інших видів творчості, викладання [4]. Проте законом передбачаються певні обмеження при безперешкодному здійсненню цивільних прав. Так, може бути обмежена або заборонена діяльність, спрямована на обмеження конкуренції або така, що полягає у зловживанні домінуючим становищем на ринку. Неприпустимі дії громадян і юридичних осіб здійснюються виключно з наміром заподіяти шкоду іншій особі, так само як і зловживання правом в інших формах (ст. 10 ЦК РФ) [2].

На думку окремих авторів, зокрема, С.А. Степанова [10, с. 5], ч. 3 ст. 1 ЦК РФ передбачає ще одну загальну засаду цивільного законодавства - вільне переміщення по території Російської Федерації товарів, послуг і фінансових засобів, необхідних для розвитку ринкових відносин і здорової конкуренції [2], прийнята на основі ч. 1 ст. 8 Конституції РФ [4]. Введення обмежень у цій галузі слід відрізнити від оборотоздатності об'єктів цивільних прав, яка в силу ст. 129 ЦК РФ може бути обмежена законом або в порядку, встановленому кодексом, і тим самим певною мірою впливати на вільне переміщення окремих майнових об'єктів [2]. Свобода переміщення товарів, послуг і фінансових коштів не виключає також встановлення в порядку, передбаченому транспортним законодавством, обмежень або тимчасових заборон на перевезення вантажів у певних напрямках, якщо це здійснюється в суспільних інтересах. Рух валютних цінностей визначається Федеральним Законом «Про валютне регулювання і валютний контроль» [11].

Проаналізувавши всі зазначені засади цивільного законодавств можна зробити наступні висновки. Загальні засади цивільного законодавства України та Російської Федерації, в основному, є однаковими. Їх основна відмінність є суто фразеологічною, але зміст засад, незалежно від формулювання їх назв, залишається тим самим. Одна з технічних відмінностей полягає у послідовності їх викладу у згаданих кодексах, але вона також не міняє їх суті. Деякі загальні засади цивільного законодавства України та Російської Федерації мають дещо ширший зміст, а деякі дещо вужчий (наприклад, у російському законодавстві така загальна засада, як неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини включає можливість свободи підприємницької діяльності, а Цивільний кодекс України такі засади закріплює окремо). Слід також відмітити, що Цивільний кодекс Російської Федерації виділяє таку засаду цивільного законодавства, як вільне переміщення товарів, послуг та фінансових коштів по території Російської Федерації, що не передбачено Цивільним кодексом України.

Разом з тим, цивільне законодавство України та Російської Федерації з досліджуваного питання здебільшого збігається, має посилковий характер, а оскільки мова йде про «загальні засади цивільного законодавства», то про їх вичерпність говорити не можна. Такі норми-засади мають загальнообов'язковий характер, однак разом з ними застосовуються спеціальні засади цивільного законодавства.

Література

1. Цивільний кодекс України від 1 січня 2004 р. № 345-IV // Відомості Верховної ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
2. Гражданский кодекс Российской Федерации от 21 октября 1994 г. № 51-ФЗ (Ч. 1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://base.garant.ru/10164072/>.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254 к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Конституция Российской Федерации, принята всенародным голосованием от 12 декабря 1993 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.constitution.ru/>.
5. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96/card6#Public>.
6. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Видання третє,

перероблене та доповнене / [За ред. Є. О. Харитоновна]. – Харків: Одиссей, 2006. – 1200 с.

7. Фулей Т. Загальнолюдські (загальноцивілізаційні) принципи права: деякі теоретичні аспекти / Т. Фулей // Право України. – 2003. – № 7. – С. 24-29.

8. Паліюк В.П. Щодо справедливості, добросовісності та розумності в чинному законодавстві України / В.П. Паліюк // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. – № 2. – С. 42-45.

9. Голубєва Н.Ю. Загальна характеристика принципів цивільного права України / Н.Ю. Голубєва // Актуальні проблеми держави і права. – 2007. – № 34. – С. 16-23.

10. Степанов С.А. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации (учебно-практический). Части 1-4. 2-е изд., перераб. и доп. / С.А. Степанов. – М.: Проспект; Екатеринбург: Институт частного права, 2009. – 1504 с.

11. О валютном регулировании и валютном контроле: федеральный закон Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации от 10 декабря 2003 г. № 173-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_166430/.

Анотація

Басай О.В. Загальні засади цивільного законодавства України та Російської Федерації: порівняльно-правовий аналіз. – Стаття.

У статті досліджуються загальні засади цивільного законодавства України та Російської Федерації на основі норм Цивільного кодексу України, Цивільного кодексу Російської Федерації та інших нормативно-правових актів. В результаті проведеного аналізу автор здійснює їх порівняльну характеристику та робить відповідні висновки.

Ключові слова: загальні засади цивільного законодавства, неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини, недоторканість власності, свобода договору, свобода підприємницької діяльності, судовий захист цивільного права та інтересу, справедливість, добросовісність та розумність, рівність учасників цивільних правовідносин.

Аннотация

Басай О.В. Общие положения гражданского законодательства Украины и Российской Федерации: сравнительно-правовой анализ. – Статья.

В статье исследуются общие положения гражданского законодательства Украины и Российской Федерации на основе норм Гражданского кодекса Украины, Гражданского кодекса Российской Федерации и других нормативно-правовых актов. В результате проведенного анализа автор осуществляет их сравнительную характеристику и делает соответствующие выводы.

Ключевые слова: общие положения гражданского законодательства, недопустимость произвольного вмешательства кого-либо в частные дела, неприкосновенность собственности, свобода договора, свобода предпринимательской деятельности, судебная защита гражданских прав и интересов, справедливость, добросовестность и разумность, равенство участников гражданских правоотношений.

Summary

Basay O.V. General Principles of Civil Legislation in Ukraine and Russian Federation: Comparative Legal Analysis. – Article.

The article deals with general principles of civil law Ukraine and the Russian Federation on the basis of analysis of the Civil Code of Ukraine, the Civil Code of the Russian Federation, Ukraine Constitution, the Constitution and other legal acts. It turns out the contents of the general principles of civil law, as the inadmissibility of arbitrary interference in the sphere of private life; inadmissibility deprivation of property rights, except in cases determined by law; freedom of contract; freedom of entrepreneurial activity that is not prohibited by law; fairness, reasonableness and good faith; equality of participants in civil relations; free movement of goods, services and funds.

Key words: general principles of civil legislation, inadmissibility of invasion of one's privacy, inviolability of property, freedom of contracts, freedom of entrepreneurial activity, fairness, reasonableness and good faith; equality of participants in civil relations.

УДК 346.2

В.О. Коверзнев

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри правового регулювання
економіки Чернігівського
національного
технологічного університету

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КООПЕРАЦІЇ ТА КООПЕРАТИВНОГО ПРАВА

Постановка проблеми. Кооперація – це суспільне явище, яке полягає в об'єднанні групи людей, що пов'язані між собою спільним соціальним і економічним інтересом, з метою задоволення своїх духовних